

ΕΝΔΟΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΒΙΑ: Το παιδί ως μάρτυρας και ως θύμα και οι επιπτώσεις στην ψυχική του υγεία.

Νατάσσα Καραμολέγκου MSc
Αναπτυξιακή Ψυχολόγος

ΟΡΙΣΜΟΣ

Με τον όρο 'ενδοοικογενειακή βία' εννοούμε τον σωματικό, συναισθηματικό, πνευματικό εξαναγκασμό και εκφοβισμό, την βιαιοπραγία του ενός συζύγου προς τον άλλον, για απόκτηση ελέγχου και εξουσίας μέσα στην οικογένεια. Η ενδοοικογενειακή βία, όπως άλλωστε κάθε μορφή βίας, παραβιάζει την ελευθερία, την προσωπικότητα και την αξιοπρέπεια των μελών της.

Παρ'όλο που σε καταστάσεις ενδοοικογενειακής βίας τα αρχικά θύματα είναι οι γυναίκες-σύζυγοι, η πραγματικότητα αποδεικνύει ότι και τα παιδιά υποφέρουν επίσης, είτε ως μάρτυρες σε σκληρές βιαιότητες, είτε ως στόχοι-θύματα της βίας, ή και τα δύο.

Ένα παιδί θεωρείται **μάρτυρας** της ενδοοικογενειακής βίας όταν αυτή συμβαίνει παρουσία του ή την παρακολουθεί από απόσταση και μπορεί να δει ή να ακούσει τα όσα συμβαίνουν.

Θύμα βίας μέσα στην οικογένεια θεωρείται το παιδί που κακοποιείται με διάφορους τρόπους ή παραμελείται από τον ένα ή και τους δύο γονείς. Η παιδική κακοποίηση μπορεί να λάβει διάφορες μορφές:

Σωματική κακοποίηση: σκοπό έχει να προκαλέσει σωματικό πόνο στο παιδί, όπως καψίματα, σπάσιμο οστών, μελανιές, πληγές, κλπ.

Λεκτική κακοποίηση: προσβολή της αξιοπρέπειας και προσωπικότητας του παιδιού με χρήση ανάρμοστης φρασεολογίας.

Ψυχολογική κακοποίηση: πράξεις και συμπεριφορές που βλάπτουν σοβαρά τη συναισθηματική, γνωστική και κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού.

Σεξουαλική κακοποίηση: σεξουαλική πράξη και εκμετάλλευση, υπονοούμενα, χάδια, κλπ.

Σωματική παραμέληση: το παιδί δεν τρέφεται και δεν ντύνεται σωστά, υπάρχει αδιαφορία από τους γονείς για την φροντίδα και την επίβλεψή του.

Συναισθηματική παραμέληση: οι γονείς δεν καλύπτουν τις συναισθηματικές ανάγκες του παιδιού για αγάπη, τρυφερότητα και ασφάλεια.

Η παιδική κακοποίηση έχει πάρα πολλές πιθανότητες να συμβεί όταν ασκείται βία μεταξύ των γονέων. Διαπολιτιστικές μελέτες έχουν δείξει ότι η γυναικεία κακοποίηση κυριαρχεί σε όλους τους πολιτισμούς και συνήθως συνυπάρχει με την παιδική κακοποίηση. Επίσης διαπράττεται και από τις μητέρες, καθώς αυτές περνούν περισσότερο χρόνο με τα παιδιά τους.

Οι επιπτώσεις της ενδοοικογενειακής βίας στην ψυχική υγεία του παιδιού-μάρτυρα.

Ξεκινώντας από τη **βρεφική ηλικία**, τα μωρά επηρεάζονται ιδιαίτερα από τις αλληλεπιδράσεις των γονέων τους που εκδηλώνονται παρουσία τους. Κατά πόσο τα σημαντικά πρόσωπα στο περιβάλλον τους είναι σε συνεχή σύγκρουση ή σε αρμονία,

αυτό θα επηρεάσει την αίσθηση ασφάλειας του βρέφους. Η χρόνια και συνεχής ένταση και η βία μεταξύ των γονέων σχετίζεται με την ανάπτυξη ψυχοπαθολογίας στα παιδιά. Το βρέφος αναστατώνεται όταν βλέπει τους γονείς του να συγκρούονται και εκφράζει έντονο άγχος. Καθώς η βασική ανάγκη προσκόλλησης με τη μητέρα του διαταράσσεται, το βρέφος υποφέρει. Ρουτίνες που αφορούν στο τάισμα και στον ύπνο, χάνουν τη σταθερότητά τους. Όταν η ενδοοικογενειακή βία είναι χρόνια και η σχέση μητέρας-βρέφους διαταράσσεται, το μωρό οδηγείται σε συναισθηματική αποστέρηση. Αναπτύσσει την αντίληψη ότι δεν υπάρχει η δυνατότητα να το φροντίσει κανείς, δεν μπορεί να εμπιστευτεί κανέναν και νιώθει ανάξιο για φροντίδα. Πολλά βρέφη αντιδρούν με συχνές αρρώστιες, έντονο κλάμα και διαταραχές στον ύπνο.

Στην **προσχολική ηλικία** τα παιδιά που ζουν σε βίαιο οικογενειακό περιβάλλον παρουσιάζουν τις πιο έντονες αντιδράσεις άγχους και επιθετικότητας. Έχουν την τάση να ερμηνεύουν τα γεγονότα σε σχέση με τον εαυτό τους. Καθώς δεν έχουν αναπτύξει ακόμη τη γνωστική ικανότητα να αξιολογούν τις καταστάσεις, νιώθουν ότι αυτά ευθύνονται για τη σύγκρουση των γονέων τους. Τα παιδιά αυτά είναι συνήθως απομονωμένα από τους συνομηλίκους τους, έχουν σωματικές ενοχλήσεις (πονοκεφάλους, πόνους στην κοιλιά) και παρουσιάζουν εσωστρέφεια (κατάθλιψη) και εξωστρέφεια (επιθετικότητα) στις συναισθηματικές τους αντιδράσεις.

Χαρακτηριστικές είναι οι περιγραφές των παιδιών-μαρτύρων ενδοοικογενειακής βίας: 'Νιώθω δυστυχία, μοναξιά και φοβάμαι. Θέλω να κλάψω. Πηγαίνω στο δωμάτιό και παρακαλάω να σταματήσουν'. 'Θυμώνω. Άλλες φορές πηγαίνω στο δωμάτιό μου και άλλες φορές βλέπω τη μαμά μου που τρώει ξύλο από τον μπαμπά'.

Οι μητέρες περιγράφουν τις αντιδράσεις των παιδιών τους κάπως έτσι: 'η κόρη μου αρνήθηκε να φύγει από το δωμάτιο όταν με χτύπησε ο σύζυγος. Ούρλιαζε και φώναζε 'θα μείνω με τη μαμά'. Έκλαιγε και φώναζε στον πατέρα της 'άσε τη μαμά μου ήσυχη'. Πολλές φορές κρεμόταν από το πόδι μου και προσπαθούσε να μας χωρίσει'.

'Ο γιος μου ήταν πολύ αναστατωμένος. Ήταν τρομαγμένος, έκλαιγε και ήθελε να δει αν είμαι καλά'.

Κατά τη **σχολική ηλικία** τα παιδιά μάρτυρες της βίας έχουν πια μάθει ότι η βία είναι ο πιο κατάλληλος τρόπος επίλυσης των διαφορών τους με τους άλλους. Έχουν χαμηλή σχολική επίδοση, αυξημένο άγχος, επιθετική συμπεριφορά, είναι φιλάσθενα και νιώθουν δυστυχία γιατί πιστεύουν ότι οι άλλοι δεν τα θέλουν και δεν τα αγαπούν.

Στην **εφηβεία** τα παιδιά παρουσιάζουν άγχος, κατάθλιψη και εχθρική συμπεριφορά. Η βία μεταξύ των γονέων, η υπερίσχυση του ενός γονέα και το φύλο του εφήβου, προμηνύουν σοβαρά προβλήματα ψυχοπαθολογίας, όπως παραπρωματικότητα, επιθετική συμπεριφορά, χρήση ουσιών και απόπειρες αυτοκτονίας. Πολλοί έφηβοι, έχοντας ήδη μάθει τη βία ως μοντέλο συμπεριφοράς, κακοποιούν τις μητέρες τους και τα αδέρφια τους, προκειμένου να χειριστούν το θυμό τους. Γενικά πιστεύουν ότι το θύμα ευθύνεται για την κακοποίησή του.

Διαφορές στο φύλο

Υπάρχουν διάφορες απόψεις σχετικά με το πώς αντιδρούν τα παιδιά διαφορετικού φύλου στην ενδοοικογενειακή. Αναμένεται ότι τα αγόρια εκφράζονται με εξωστρέφεια, δηλ επιθετικότητα και προβλήματα συμπεριφοράς, ενώ τα κορίτσια με εσωστρέφεια, δηλ κατάθλιψη, απόσυρση και άγχος. Επίσης κάποιες μελέτες υποθέτουν ότι υπάρχει μια πιθανή αλληλεπίδραση μεταξύ της έντασης της βίας που το παιδί βλέπει και της προσαρμοστικότητάς του ως προς το φύλο. Σε χαμηλής έντασης βία, τα αγόρια γίνονται πιο επιθετικά ενώ τα κορίτσια πιο παθητικά. Σε

υψηλής έντασης βία, συμβαίνει το αντίθετο. Γενικά, τόσο τα αγόρια όσο και τα κορίτσια παρουσιάζουν και εσωστρέφεια και εξωστρέφεια στις αντιδράσεις τους. Τα αγόρια ίσως έχουν μεγαλύτερη ευπάθεια σε προβλήματα συμπεριφοράς, ενώ τα κορίτσια αντιδρούν συχνότερα με κατάθλιψη στην εφηβεία και στην ενήλικη ζωή. Το μοντέλο της 'μαθημένης αβοηθησίας' ερμηνεύει την κατάθλιψη των γυναικών που προέρχονται από βίαιο οικογενειακό περιβάλλον. Σύμφωνα με αυτό, τα κορίτσια που βλέπουν τις κακοποιημένες μητέρες τους σε κατάσταση αβοηθησίας και παραίτησης, λαμβάνουν το μήνυμα ότι οι γυναίκες είναι ανίκανες να πάρουν στα χέρια τους τον έλεγχο της ζωής τους. Αυτό τους δημιουργεί κατάθλιψη γιατί ταυτίζονται με τη μητέρα- θύμα. Τα αγόρια τείνουν να ταυτίζονται με τον πατέρα περισσότερο παρά με τη μητέρα αποφεύγοντας έτσι την κατάθλιψη ως ενήλικες.

Γιατί τα παιδιά- μάρτυρες της ενδοοικογενειακής βίας διατρέχουν κίνδυνο ανάπτυξης ψυχοπαθολογίας;

Σε καταστάσεις ενδοοικογενειακής βίας, αυτό που συνήθως βλέπουν τα παιδιά είναι η κακοποίηση της μητέρας τους. Τα προβλήματα των παιδιών αυξάνονται από τη σφοδρότητα της γονεϊκής διαμάχης δημιουργώντας σοβαρά επακόλουθα στην προσαρμογή τους και στον ψυχισμό τους. Γενικά, το να είναι ένα παιδί μάρτυρας της κακοποίησης της μητέρας του και να λαμβάνει συχνά απειλές κατά της δικής του σωματικής ασφάλειας, συνθλίβει τη συναισθηματική του σταθερότητα, τραυματίζει τον ψυχισμό του και το οδηγεί στο αποκορύφωμα του τρόμου. Ο φόβος της βίας μπορεί να διαταράξει ή και να διακόψει την ψυχοκοινωνική ανάπτυξη του παιδιού, ενώ οι επιπτώσεις είναι εξουθενωτικές και μακροχρόνιες.

Μελέτες έχουν εξετάσει τις αντιδράσεις των παιδιών που έχουν παρακολουθήσει την κακοποίηση της μητέρας τους μέχρι θανάτου. Ζώντας κάτω από τη σκιά της φονικής απειλής, τα παιδιά αυτά παρουσιάζουν συμπτώματα μετατραυματικού στρες, όπως διαταραχή ύπνου, σοβαρό άγχος, φοβίες και ψυχαναγκαστική αναβίωση του γεγονότος στο παιχνίδι τους.

Είναι γεγονός ότι η ψυχική υγεία της μητέρας θα επηρεάσει την ψυχική υγεία των παιδιών της. Οι κακοποιημένες μητέρες έχουν συνήθως κατάθλιψη, είναι σωματικά άρρωστες και επιρρεπείς στις απόπειρες αυτοκτονίας. Επίσης λόγω της κατάστασής τους αδυνατούν να ασχοληθούν με τις ανάγκες και την φροντίδα των παιδιών τους.

Το παιδί -θύμα της ενδοοικογενειακής βίας. Η παιδική κακοποίηση.

Γιατί κακοποιείται ένα παιδί;

Η βία γεννά βία. Η ενδοοικογενειακή βία προωθεί το μοντέλο μάθησης της επιθετικότητας και πολλές φορές την αποδοχή μιας τέτοιας συμπεριφοράς μέσα στην οικογένεια. Οι γονείς, ενώ υποτίθεται ότι αγαπούν ο ένας τον άλλον, χρησιμοποιούν τη βία και μεταξύ τους και προς τα παιδιά τους για να επιλύσουν τις διαφορές τους. Όταν η ενδοοικογενειακή βία δεν αποτελεί τυχαίο συμβάν αλλά μια επαναλαμβανόμενη συνηθισμένη κατάσταση, διδάσκει στα παιδιά την καταλληλότητα αυτής της συμπεριφοράς στο γονεϊκό ρόλο. Κομμάτια από τη συμπεριφορά των γονέων φαίνεται να μεταβιβάζονται και στις επόμενες γενιές, στην ενήλικη ζωή των παιδιών τους μέσα στο συζυγικό τους ρόλο. Γονείς που έχουν υπάρξει αυτόπτες μάρτυρες ή θύματα ενδοοικογενειακής βίας στα παιδικά τους

χρόνια, έχουν τάση για βίαιη συμπεριφορά και δυσκολίες προσαρμογής στην οικογενειακή τους ζωή. Ως παιδιά είχαν προβληματική προσκόλληση με τη μητέρα τους και ανεπιτυχείς συναισθηματικές και υποστηρικτικές σχέσεις μέσα ή έξω από την οικογένειά τους. Μητέρες που ως παιδιά κακοποιούνταν από τους γονείς τους και συνεχίζουν το φαύλο κύκλο της κακοποίησης στα παιδιά τους, φαίνεται πως έχουν αποσυνδέσει τα συναισθήματά τους από τις αναμνήσεις της δικής τους κακοποίησης (Splitting).

Αρκετές μελέτες υποστηρίζουν ότι η παιδική κακοποίηση είναι αποτέλεσμα ψυχικής ασθένειας του γονέα. Γονείς με σοβαρή ψύχωση και κατάθλιψη βρίσκονται σε υψηλό κίνδυνο να κακοποιήσουν τα παιδιά τους. Επίσης γονείς με παρορμητική προσωπικότητα, χαμηλή αυτοεκτίμηση και έλλειψη ενσυναίσθησης, που νιώθουν άσχημα με τον εαυτό τους, εξαιτίας των δικών τους τραυματικών παιδικών βιωμάτων, ή έχουν άκαμπτες και υπέρμετρες προσδοκίες σχετικά με τη συμπεριφορά των παιδιών τους, είναι πιθανόν να ασκήσουν βία. Η χρήση ναρκωτικών ουσιών και αλκοόλ είναι επίσης ένας παράγοντας που συμβάλει στην παιδική κακοποίηση. Γονείς χρήστες ή αλκοολικοί είναι συνήθως πιο βίαιοι. Η χρήση ουσιών διαταράσσει τη φυσιολογική ζωή της οικογένειας, τον γονεϊκό ρόλο και την φροντίδα των παιδιών. Επίσης κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα, που δημιουργούν υψηλά επίπεδα στρες στους γονείς, σχετίζονται με όλους τους τύπους της κακοποίησης. Το χαμηλό εισόδημα, η ανεργία, οι κακές συνθήκες διαβίωσης, οι συχνές μετακινήσεις και το ανοργάνωτο νοικοκυριό, είναι κοινές καταστάσεις σε οικογένειες που ενυπάρχει η βία.

Τα χαρακτηριστικά του παιδιού συχνά συμβάλλουν στην κακοποίησή του. Η θεωρία του ειδικού θύματος ερμηνεύει το φαινόμενο αυτό (Belsky,1993). Πρόωρα ή πολύ άρρωστα μωρά, παιδιά δύσκολα, υποτονικά, υπερκινητικά, ή παιδιά με σωματική ή νοητική αναπηρία, διατρέχουν αυξημένο κίνδυνο να γίνουν στόχοι κακοποίησης. Αυτό βέβαια δεν σημαίνει ότι όλα τα παιδιά με προβλήματα θα κακοποιηθούν. Σύμφωνα με μελέτη του Ινστιτούτου Υγείας του Παιδιού, ο κίνδυνος για παιδική κακοποίηση εστιάζεται στην προδιάθεση επικινδυνότητας του πατέρα, της μητέρας και του οικογενειακού περιβάλλοντος (Αγάθωνος-Γεωργοπούλου, Σκουμπουρδή, Σαραφίδου).

Σωματική και σεξουαλική κακοποίηση του παιδιού. Επιπτώσεις.

Στις μικρές ηλικίες (2-4 ετών) τα κακοποιημένα παιδιά δείχνουν ανασφαλή προσκόλληση προς τη μητέρα τους, παρουσιάζουν προβλήματα στη γλωσσική, συναισθηματική και γνωστική τους ανάπτυξη, είναι επιθετικά και συμπεριφέρονται ανάρμοστα. Μεγαλώνοντας, εμφανίζουν περιορισμένη ενσυναίσθηση στον πόνο και στην αγωνία των άλλων. Έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση, κακή σχολική επίδοση, επαναλαμβάνουν τάξεις, αποβάλλονται συχνότερα από το σχολείο, είναι απείθαρχα και δυσκολεύονται να συγκεντρωθούν στο μάθημα. Στην εφηβεία διατρέχουν αυξημένο κίνδυνο για κατάθλιψη με σκέψεις και απόπειρες αυτοκτονίας.

Υπάρχει μια άποψη που υποστηρίζει ότι το ξύλο συνετίζει τα άτακτα παιδιά και προάγει τη σωστή συμπεριφορά τους στις απαιτήσεις της κοινωνίας. Ευτυχώς η άποψη αυτή τείνει να εγκαταλειφθεί. Η τιμωρία και ο αυταρχισμός προάγει τη βία. Κι αν η σωματική κακοποίηση στιγματίζει την παιδική προσωπικότητα, η άλλη μορφή κακοποίησης, η σεξουαλική, τραυματίζει ανεπανόρθωτα τον ψυχισμό του παιδιού.

Συνήθως συμβαίνει από τον πατέρα ή άλλα κοντινά πρόσωπα της οικογένειας, χωρίς απαραίτητα να προϋπάρχει σωματική κακοποίηση. Μελέτες υποστηρίζουν ότι η

σωματική κακοποίηση της μητέρας σχετίζεται με τη σεξουαλική κακοποίηση του παιδιού. Πατέρες που έχουν κακοποιήσει σεξουαλικά τις κόρες τους δηλώνουν πως το μόνο κίνητρο για την πράξη τους ήταν η εκδίκηση της συζύγου τους.

Η σεξουαλική κακοποίηση από τον γονέα προκαλεί σοβαρότατες επιπτώσεις στην ψυχική υγεία του παιδιού γιατί:

- τραυματίζει τη σεξουαλικότητά του, καθώς δημιουργεί λανθασμένες εντυπώσεις και υποθέσεις για τη σεξουαλική πράξη και συμπεριφορά γενικά.
- Προδίδει την εμπιστοσύνη του για το ότι δικά του πρόσωπα νοιάζονται για αυτό και μπορούν να το προστατέψουν από κινδύνους.
- Το στιγματίζει γιατί τι εξοστρακίζει, το κάνει να ντρέπεται και καταστρέφει τη θετική εικόνα του εαυτού του.
- Το αποδυναμώνει, το κάνει να φοβάται και να νιώθει ματαιώση για την ικανότητά του να ξεφύγει ή να σταματήσει την κακοποίησή του, ή να ζητήσει βοήθεια από τους άλλους.

Τα πιο χαρακτηριστικά συμπτώματα ενός σεξουαλικά κακοποιημένου παιδιού είναι η σεξιστική συμπεριφορά και το σύνδρομο του μετατραυματικού στρες.

Το παιδί παίζει σεξιστικά με τις κούκλες του και τα παιχνίδια του, έχει προκλητική συμπεριφορά τόσο προς τους ενήλικες όσο και προς τους συνομηλίκους του και ακατάλληλη για την ηλικία του σεξουαλική γνώση. Ως προς την ψυχολογική του κατάσταση παρουσιάζει άγχος, απόσυρση, φοβίες, νυκτερινούς εφιάλτες, παλινδρόμηση, αναβίωση του ψυχοτραυματικού γεγονότος στο παιχνίδι, επιθετικότητα και υπερκινητικότητα. Στην εφηβεία αναπτύσσει κατάθλιψη, απόσυρση και παραπρωματικότητα, κάνει χρήση ουσιών, αυτοτραυματίζεται και δεν είναι λίγες οι φορές που κακοποιημένα παιδιά αποπειρώνται ακόμη και να αυτοκτονήσουν.

Κάποια σεξουαλικά κακοποιημένα παιδιά φαίνεται αρχικά να μην παρουσιάζουν κανένα σύμπτωμα, ίσως γιατί τα μικρά παιδιά καταφέρνουν να καταπιέζουν τα συμπτώματά τους, ή επειδή, λόγω της ηλικίας τους, δεν έχουν καταφέρει να επεξεργαστούν γνωστικά αυτό που τους έχει συμβεί. Κάποια στιγμή όμως αναμένεται να εκδηλώσουν πολύ σοβαρά συμπτώματα.

Επίλογος

Τελικά είναι επιστημονικά στοιχειοθετημένο ότι τα ψυχολογικά αποθέματα ενός παιδιού θέτονται σε σκληρή δοκιμασία όταν ζει σε βίαιο οικογενειακό περιβάλλον, είτε ως μάρτυρας είτε ως θύμα της βίας. Και στις δυο περιπτώσεις το παιδί μπορεί να παρουσιάσει σοβαρά ψυχοκοινωνικά προβλήματα.

Για να κατανοήσουμε όμως καλύτερα τις επιπτώσεις της ενδοοικογενειακής βίας στα παιδιά, είναι καλό να λάβουμε υπόψη μας και άλλους παράγοντες, όπως την προσωπικότητα του παιδιού, την προσαρμοστικότητά του σε νέες καταστάσεις, την ιδιοσυγκρασία και την ευφυΐα του, την προσωπικότητα και τα χαρακτηριστικά του γονέα αλλά και παράγοντες που σχετίζονται με την ίδια την οικογένεια, την ποιότητα της σχέσης γονέα-παιδιού, τα πλαίσια κοινωνικής στήριξης, και ακόμη να προσδιορίσουμε την συχνότητα, την ένταση και το εύρος της ενδοοικογενειακής βίας. Το σίγουρο όμως είναι ότι η βία όχι μόνο αναπαράγει τη βία, αλλά χτίζει και δυστυχισμένες παιδικές προσωπικότητες, φυλακίζει την ελευθερία και επιβάλει τον φόβο στην ψυχή του παιδιού και αυριανού ενήλικα.

Καραμολέγκου Νατάσσα - Ψυχολόγος MSc